

I.

P O G L A V L J E

U V O D N E
P O S T A V K E
P S I H O L O G I J E
R E L I G I O Z N O S T I

SADRŽAJ POGLAVLJA

U ovom početnom govorenju o psihologiji religioznosti pozabavit ćemo se kratko njezinim glavnim uvodnim pitanjima, kao što su upitanost o stvarnim dimenzijama ovoga predmeta, o pojmu religije, o okretanju zajedničkom u različitim religijskim sustavima u psihologijskom proučavanju, o osnovama psihologijskog proučavanja religioznosti, a i o važnosti metodološke i kritičke neutralnosti psihologa. Nećemo zaobići ni psihološki pravac razumijevanja (ne)religioznog čovjeka, bitne principe i sadržaje religije kojih pri proučavanju trebamo biti svjesni, pa ni psihologiju religioznosti koja u isto vrijeme proučava fenomene i religioznosti i bezvjerstva, a pojasnit ćemo i pojmove "duša" i "duh" u smislu na koji najčešće ovdje nailazimo.

I. PSIHLOGIJA I RELIGIOZNOST

Gotovo jedno stoljeće psiholozi sustavno proučavaju raznolike religiozne sadržaje, odnoseći se prema njima kao prema ostalim ljudskim psihičkim faktima. Naravno, povijest psihologije religije ili religioznosti očituje mnoštvo perspektiva i suprotnih stavova, ali nemalo i zajednički utvrđenih činjenica i općeprihvaćenih mišljenja. Ima nešto u onoj poslovičnoj Allportovoj izjavi, da ima toliko različitih religioznih iskustava koliko i religioznih ljudi na zemlji, a mi možemo dodati: i onoliko različitih interpretacija o njima koliko i psiholoških istraživanja njima posvećenih.

I.1 Dometi jednoga predmeta

Ipak projekt jednoga ovakvog predmeta mogao bi nekome na prvi pogled izgledati utopistički. Na jednoj strani, sadržaji i područja same psihologije toliko su mnogobrojni, a višestrukost škola i mišljenja toliko raznolika, da ih se gotovo ne može svesti pod određeni nazivnik. Na drugoj strani, područje religije je neizmjerljivo široko, svojevrsno i grana se u bezbroj smjerova. Unatoč tomu, istraživačka praksa i psihologijskih i religijskih znanosti potvrđuje da se svaka od ovih znanosti ipak odnosi na jedan realitet koji se zove “psihologija” odnosno “religija”, te da svaka ima svoju bit oko koje se sve okreće.

Prema tome, sastavljanje jedne psihologijske studije o religiji, po samoj znanstvenoj tradiciji bez dvojbe je osnovano. Međutim, upravo spomenuta širina religije i mnogostrukost pravaca i mišljenja u psihologiji upozoravaju nas da je iluzorno očekivati čvrst projekt jednog predmeta generalne i sveopće psihologije religije. Stoga nam nema druge, nego vlastitim izborom tema s područja ove discipline, a koristeći se najznačajnijim klasičnim i suvremenim autorima i rezultatima njihovih istraživanja, barem donekle nadoknaditi gotovo potpun nedostatak takvog studija u svekolikom hrvatskom školskom ozračju, ali i općenito u našoj javnosti. Uz to, ovako organizirani predmet ima ambiciju također prezentirati stanje dosadašnjeg (i novijeg) istraživanja na području psihologije religioznosti, s naglaskom na znanstvenoj i praktičnoj društvenoj potrebi, kako bi se principi psihologije mogli povezati odnosno razmediti s osnovnim principima religije, gdje god za to postoji osnova. To zapravo predstavlja pokušaj psihološkog razumijevanja kako religioznog tako i nereligioznog čovjeka, kako samog pred sobom tako i pred drugima.

Naravno, ima tema koje ovdje, nažalost, neće moći biti obrađene. Razlog je tome što ih se znanost koju zovemo “psihologija religioznosti” još zapravo nije izravno ni dotakla. Samo za primjer da spomenemo, tu su dosadašnjem psihologijskom proučavanju izmakli odnosi religioznosti i različitih stilova odgoja, religioznosti i seksualnosti, reli-

Simboli

Religijski simboli pomažu vjernicima da duboko razumiju svoju vjeru. Kao i mitovi, oni ujedinjuju razum i osjećaje da bi se slijedila vjera. Simboli također objedinjuju društvenu i osobnu dimenziju religije, omogućuju pojedincu da dijeli zajedničko vjerovanje izraženo simbolima, dok mu istovremeno daju slobodu da pronade u njima značenje samo za sebe.

Čitav život živimo u svijetu simbola. Svakidašnji osmjehi, grimase, rukovanja i pozdravi, istokao i priznati statusni simboli velike kuće ili automobila – svima njima prenosimo poruke drugima o sebi.

gionosti i prenošenja vrijednosti, religioznosti i tzv. ekleziogenih neuroza, te još neki. Međutim, odmah treba dodati kako smo svakako obdareni širinom različitih spektara jednoga takvog predmeta, te je i bez spomenutih tema pred nama obilje materijala koji će nas moći temeljito uvesti u kod nas zapostavljenu sferu psihologije religioznosti.

Za uvod nam je najprije reći ono osnovno, za ovu priliku potrebno, o pojmovima religije i psihologije, te o njihovu stvarnom i mogućem odnosu i međusobnom utjecaju.

1.2 Religija

Bez obzira na različitost religija i sadržaja religijskih pojmova kao što su “Bog”, “duh”, “molitva”, “žrtva” i sl., nije tako teško naglasiti sadržaj “stvarne” definicije religije, tj. ono što u bitnome religiju opisuje onako kako se ona sama predstavlja i očituje. Kako ćemo se na to češće vraćati kroz cijeli ovaj predmet, ovdje ćemo napomenuti samo ono što nam se čini nezaobilaznim za ovu raspravu.

Poći ćemo od tipične psihologijsko-leksikonske tvrdnje: Religija je sustav shvaćanja, vjerovanja, ponašanja, obreda i ceremonija, pomoću kojih pojedinci ili zajednica stavljaju sebe u odnos s Bogom ili s nadnaravnim svijetom i često u odnos jednih s drugima, te od kojega (sustava) religiozna osoba dobiva niz vrednota prema kojima se ravna i prosuđuje naravni svijet (English and English, 1976.).

Kad god kušamo općenito predstaviti pojam religije i religioznosti, odnosno sve dimenzije čovjekove vjere u Boga, nailazimo na jedan slijed nezaobilaznih pojmova i sadržaja. Uz to što se vjera u svakom slučaju očituje i kao jedan specifičan kulturalni fenomen, u njoj su:

- A) nezaobilazni sustavi simbola i simboličkog izražavanja (jezik, obredi, predmeti, objekti, određene službene osobe i sl.),
- B) određeno ljudsko zajedništvo i socijalna institucija, te
- C) osobni život nadahnut i nadahnjivan vjerom.

Paul Tillich će u svom djelu “Bit i mijena vjere” (1961.) upozoriti na cijeli niz detaljnijih odnosa u tome kontekstu, koje na ovaj ili onaj način nalazimo i kod drugih autora okrenutih ovoj tematici.

Tu na moguća pitanja nalazimo odgovore da je vjera “obuzetost onim što nam nezaobilazno pripada”, da je “strast za beskonačnim”, da se ona odnosi na cjelovitog čovjeka, pa prema tome uključuje participaciju i nesvjesnih elemenata strukture ličnosti. Nadalje, vjera nije kreacija ni razuma, ni volje, ni osjećaja. Međutim, ona ima i kognitivni i voljni i osjećajni sadržaj, ali ti elementi ne stvaraju vjeru u čovjeku, već je ona posebno “jedinstvo svih tih elemenata u centriranom Sebi”.

Kad govori o izvorima religioznosti, onda Tillich dodaje da je subjektivna i objektivna strana u aktu vjerovanja ujedinjena: tu je “fides

Mitovi

Mitova ima raznih oblika, ovisno o kulturi u kojoj su nastali. Ali njihova je uloga uvijek ista – isticanje životnih pitanja i vrijednosti u životu društva o kojem je riječ. U njima su često dramatički prikazani važni problemi života i smrti, čovjekova postanka i smisla njegova života, njegova ponašanja kao građanina ili supruga, kao Božjeg stvora ili kao ratara, i tako dalje.

BOG
DUH
MOLITVA
ŽRTVA

qua creditur”, vjera po kojoj se vjeruje i “fides quae creditur”, vjera kojoj se vjeruje. One koji stupe u sferu religioznosti čeka pojam “Svetoga” koje čovjeka snažno privlači i u isto vrijeme drži na distanci. To je, zapravo, “mysterium”, ono tajnovito, nazivano još i “Faszinosum”, “Tremendum”.

Vjera je također sigurnost, ako ima iskustvo toga Svetoga, ali ona bitno uključuje nesigurnost i sumnju, utoliko što Beskonačno, Posljednje, na što se vjera odnosi, biva prihvaćano od Konačnog. Taj element neizvjesnosti ne može se iz vjere isključiti, on je zapravo potvrđuje. Tako vjera uključuje i sigurnost i neizvjesnost, a spada u ljudsku “hrabrost obadvoje zajedno prihvaćati”.

Vjera se, naravno, očituje mahom i kroz zajedništvo i zajednicu, iako autor, poučen poviješću, upozorava na opasnost:... “Kad su svjetovni moćnici otkrili u Crkvi podlogu javnoga života i cijele kulture, bez koje jedno društvo ne može živjeti, počeli su progoniti heretika kao civilnog kriminalca..., da bi osigurali religiozno-političko jedinstvo društva” (str. 36).

Na drugoj strani, problematično je kad ljudi doživljavaju vjeru izvan svagdašnjega praktičnom vjerom oplemenjivanog života, pa na nju više gledaju kao na skupinu dogmatskih formulacija i crkvenih zakona nego na njezin bitni karakter osobnog, unutarnjeg čina.

Za naše potrebe ovdje zaključit ćemo da su osnove koje pripadaju pojmu religije i religioznosti sljedeće:

Osobna vjera u opstojnost božanskog bića, te svijest o ovisnosti o Bogu i iz toga proizlazeće čovjekovo predanje njemu i povjerenje u njega. Nadalje, religija spada u sferu čovjekova doživljavanja i ljudskih vrednota. Tako je praktična strana religije, s jedne strane, u kultu i čašćenju Boga s teoretskom usko povezana, a s druge, socijalna funkcija religije nerazdvojno pripada punini religioznog života. Nema dvojbe da intimni, tajanstveni odnos čovjeka s Bogom i svagdašnji čovjeka s čovjekom, idu uvijek zajedno i čine jednu cjelinu.

Isus nije propustio podcrtati tu religijsku i religioznu vertikalno-horizentalnu dimenziju. Sjetimo se njegove zapovijedi o kojoj, kaže On, sve ovisi:

- 1. Ljubi Gospodina Boga svoga svim srcem, svom dušom i svom pameti svojom. To je najveća i najprva zapovijed. Druga je to jednaka: Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe (Mt, 22,37 sl.).

Isusov biograf Ivan ovako će to pojasniti:

- Rekne li tko “Ljubim Boga”, a mrzi brata svog, lažac je. Jer tko ne ljubi svog brata koga vidi, Boga kog ne vidi ne može ljubiti. I ovu zapovijed imamo od Njega: “Tko ljubi Boga, neka ljubi i brata svoga” (1 Iv, 4,20 - 21).

*Spomeni se, Gospodine,
svoje nježnosti
i ljubavi svoje do vijeka.
Spomeni me se po svojoj
ljubavi -
radi dobrote svoje,
Gospodine.
Odagnaj tjeskobe srca
moga,
iz bojazni mojih izbavi me!
Vidi nevolju moju i muku
i oprostí sve grijehé moje!
Čuvaj dušu moju, izbavi me:
neću se postidjeti, jer se tebi
utekoh.
Neduznost i čistotost nek me
štíte,
jer u tebe se uzdam,
Gospodine.*

(Iz židovske duh. literature:
odlomak iz Psalma 25)

Dakle, vjera je u tom smislu jedan od elementarnih odnosa čovjeka prema svemu oko sebe: iz odnosa čovjeka prema Bogu redovito proizlaze

određeni kvalitativni odnosi prema samome sebi, prema drugom čovjeku i prema svekolikom svijetu oko sebe.

■ 1.3 Interkonfesionalno uvažavanje

Kroz obrađivanje cijeloga ovog predmeta nastojat ćemo imati (i uvažavati) interkonfesionalni pristup religioznoj stvarnosti, bez obzira na to što je velikoj većini u ovome europskom i zapadnom podneblju kršćanstvo najbliže izravnom ili neizravnom religioznom, kulturalnom i civilizacijskom iskustvu, te što ćemo se najvjerojatnije na njega u ovom smislu ipak najčešće pozivati.

Tu posebice mislimo na simbole, sadržaje i utjecaje velikih svjetskih religija kao što su židovstvo (sustavno počinje u Uru Kaldejskome i Palestini s Abrahamom u 19. st. prije Krista), a na koje se izravno nadovezuje kršćanstvo; hinduizam (nastao u Indiji nakon dolaska Arijaca oko 1500. godine prije Krista); budizam (nastao s Buddhom u Indiji u 7. st. prije Krista) i islam (nastao s Muhamedom u arapskom gradu Meki oko 600. godine poslije Krista).

Tako je, zapravo, naša zadaća biti s psihologijskog motrišta okrenuti fenomenu religioznosti bez obzira na to u kome i na koji način se ona očitovala. No treba istaknuti da smo tu obogaćeni i ohrabreni nemalim brojem onih univerzalnih vrednota velikih religijskih sustava, pa ćemo biti bliže navođenju potrebnih primjera i sadržaja iz onoga što im je zajedničko i što ih povezuje nego iz onoga što ih razdvaja. Jer ljudska povijest puna je značajnih i vrlo utjecajnih čestitih ljudi koji su nalazili motivaciju za svoj život i djelovali u religioznosti uznjegovanoj u različitim religijskim sustavima, a jedan čovjek visokog stupnja religioznosti (sv. Ambrozije) još je u 4. stoljeću napisao da “svaka istina, bez obzira tko je izreče, dolazi iz Duha Božjega”.

■ 2. PSIHOLOGIJSKI PRISTUP

■ 2.1 Osnova psihologijskog proučavanja religioznosti

Predmet psihologijskog proučavanja na ovom području trebala bi biti osoba, koja, odgovarajući na zov raznolikih vjerskih datosti, posredstvom upravo psihičkih procesa postaje religiozna ili nereligiozna. To postajanje je dinamičan proces i psihologija postajanja je u ovom osnovnom smislu genetska psihologija, koja pokušava objasniti religioznost i oslo-

boditi je od psihologističkih predrasuda, koje, vjerujemo, opterećuju dio povijesti psihologije religije.

Cilj je ove psihologije da pomogne razumjeti kako čovjek svoj religiozni odnos, koji za njegov život ima poseban smisao, razvija ili upravo ne razvija, a ne kako on “stvara religiju”.

Religija kao simbolički sustav sadrži moć inspiracije za čovjeka, ali on sa svoje strane postaje religiozan tek kad prihvati religiju kao osobnu inicijativu. No, ta ljudska inicijativa niti je slučajna niti je određena samo logikom razuma. Ona zavisi od određenih psihičkih datosti i procesa, koji posjeduju vlastitu logiku. I to je u temelju onoga što zapravo zanima psihologiju religije.

A da bi se pravo odgovorilo na stvarnost jednoga religioznog čovjeka, važno je bitne sastavnice te religije (koju je čovjek učinio svojom osobnom) i način na koji on po njoj živi, točno i ispravno promatrati. Ta življena religija, u svojoj empirijski uočljivoj stvarnosti, svakako je vrlo kompleksna cjelovitost pojava sastavljenih od vjere, povjerenja, osjećaja, različitih praktičnih postupaka i posljedica, koji opet djeluju na druga životna područja.

Dakle, zadaća je psihologije da komponente i forme religioznog života precizno promatra i opisuje, ono psihološko u religiji proučava, razvija prikladne instrumente za ovu svrhu, oblikuje teorijske koncepte koji će omogućiti skupljanje i interpretiranje uočenih sadržaja te, po mogućnosti, formuliranje zakona na tomu području.

2.2 Metodološka neutralnost

Kao empirijska znanost psihologija religioznosti posvećuje se uočljivim fenomenima, i utoliko ih djelomično objašnjava, koliko otkriva odnos njihovih uloga i funkcija s praktičnim životom pojedinca. Stoga, ne spada u njezinu kompetenciju što god ustvrditi o egzistenciji i osobinama Nadnaravnoga, na koje se religija odnosi. Primjerice, za psihologiju su izričaji “Bog postoji” ili “Krist je uskrsnuo” u religioznom smislu beznačajni, jednako kao i, recimo, tvrdnja “Bog je samo projekcija čovjeka”. Međutim, psihologija je kompetentna, između ostalog, ispitati ulogu te “projekcije”, onu ulogu koju ona ima u religioznom čovjeku i u posljedicama toga utjecaja.

Spasenje

Ako u Crkvi ostavim deset milijuna kuna, mogu li biti siguran da ću se nakon smrti spasiti? – upita na samrti bogati čovjek svećenika. – Pa ne bih vam baš sa sigurnošću mogao reći, ali je sigurno da se isplati pokušati ...

Na drugoj strani, takva “inkompetentnost” psihologije u isto je vrijeme čuva od toga da u svoj sustav proučavanja ne uvede elemente nadnaravnog djelovanja i poimanja kao objašnjavajući element, a što bi se najlakše moglo pojaviti kao nagnuće kod nekih religioznih psihologa. Primjerice, ne može se psiholog u znanstvene svrhe kao na određeni dokaz pozivati na kršćansko vjerovanje da Duh Sveti prosvjetljuje čovjekovu svijest i pomaže ispravno shvatiti Kristove riječi!

2.3 Kritička neutralnost psihologa

Kao i kod drugih znanosti, osobna osvjedočenja onih koji se bave psihologijom religioznosti imaju gotovo neotklonjiv utjecaj na vlastite operativne koncepte i objašnjavajuće teorije u ovoj struci. Povijest psihologije također potvrđuje da se predrasude, podrijetlo i osobni interesi, koje u principu svatko ima, znaju lako infiltrirati u novostvorene koncepte i metode. To je dobro uvijek imati na umu, da bismo i u tome izoštrili našu budnost. Da bismo to ilustrirali, spomenimo samo kratko dvojicu pionira psihologije religioznosti, W. Jamesa i S. Freuda.

Psihologija **W. Jamesa** nosi sve znakove njegove sredine (James, 1902.). Liberalni protestantizam s idejom religioznog prosvjetljenja u dubini srca stupio je na mjesto jednoga organiziranoj Crkvi okrenutog kršćanstva. Nastala tradicija, gotovo moda, pokreta konvertitstva pridonijela je tome da je James počeo previše cijeniti momente intenzivne subjektivne svijesti. A kako je tada američko društvo pridavalo religiji jednu važnu etičku funkciju, očekivalo se od napredne znanosti - psihologije, da religioznu dimenziju čovjeka ispita i potvrdi.

Freud je, na drugoj strani, bio skeptičan prema svijesti iz više razloga, o čemu ćemo u zasebnom poglavlju nešto više reći, ali i zbog svog kliničkog iskustva, u kojem je vidio kriva shvaćanja i obmane ljudske svijesti. Uz to, još kao osvjedočeni ateist i vrlo blizak postavkama tadašnjega znanstvenog racionalizma, već početno je gledao na religiju kao na kulturalni arhaizam (Freud, 1913.). U suprotnosti sa svojim načelnim izjavama o neutralnosti psihoanalize prema religiji, posvećivao se otvoreno svojim istraživanjima s unaprijed zadanim ciljem - objasniti tajnu religije i pokazati da je ona, sve u svemu, više štetna nego korisna iluzija.

I ova dva, uz druge brojne primjere, pokazuju kako je teško biti potpuno slobodan od samog sebe i svoje sredine. Pripomenimo još da je psiholog koji ne vjeruje ili ne drži do vjere u mogućoj opasnosti da se određenim fenomenima posveti površno, s nedovoljno pažnje, pa i s predrasudama, odnosno u opasnosti je, primjerice, da se požuri s hipotezama i zaključcima kako određena iskustva religioznih ljudi i ne spadaju u religiozne sadržaje.

Vjernik psiholog, nasuprot tome, može biti u opasnosti da takve fenomene prebrzo ili bez dovoljno razloga svrsta u religiozne sadržaje. Pri tome on riskira, svodeći sve psihološko na mlin religioznosti, da ne otkrije što se sve krije ispod površine.

Uz osjetljivu samosvijest i samoanalizu, stručnjaci nas upozoravaju da svaki psiholog-istraživač treba da nastoji temeljito i bez navijačkih interesa upoznati i proučavati sve moguće aspekte svoga predmeta, bez obzira na to što je teško pritom biti bez određene sklonosti ili nesklonosti prema njemu.

*Nhialie, oče,
mi ne mrzimo
nikoga na zemlji,
nitko ne mrzi
nikoga drugog.*

*Ako me netko mrzi,
ja mu želim dobro,
ako me netko voli,
ja mu želim također dobro.*

(Iz naravnih religija;
molitva Dinka, gornji Nil)

3. U SMJERU PSIHOLOŠKOG RAZUMIJEVANJA (NE)RELIGIOZNOG ČOVJEKA

Svjesni i radosni zbog činjenice da psihologija gleda religioznost svojim vlastitim očima, radije ćemo upozoravati na zajedničku vezu (naravno tamo gdje ona stvarno postoji), vidova i principa psihologije i vidova i principa religije, nego tek sintetizirati religioznopsihološko gradivo. Tako naša psihologija religioznosti neće biti nikakav katalog psihologijskih istraživanja i stavova o različitim komponentama i praktikama religije, već pokušaj psihološkog razumijevanja religioznog, odnosno nereligioznog čovjeka.

I autor ovih redaka spada u one koji danas doživljavaju religiju i religioznost prvenstveno kao određeno osobno osvjedočenje i određeni stil života i ponašanja, koji stoje u odnosu s Nadnaravnim, ili s osobnim Bogom, kako se to obično u kršćanstvu kaže. U toj vječitoj igri religioznih nadahnuća i psiholoških dinamizama, može se često osjetiti kako se, šire gledano, harmonično slažu i upotpunjavaju stvarnost i ciljevi i religije i psihologije, i to u onom aspektu kad pokušavaju pomoći i razumjeti kako se čovjek može dokraja ostvariti, odnosno razviti do pune talente i sposobnosti koje u sebi nosi.

3.1 Religiozni red

Koliko god religija imala praktičnu sklonost da moguće povezanosti između života i svijeta svodi na jedinstvene ili zajedničke oblike, njezin bitni princip usmjeren je prema Nadnaravnom. Cilj religije, možda se pojednostavljeno može reći, leži negdje u ideji i djelatnosti da život jedne skupine održi i obogati, omogućujući da ta skupina ljudi participira na njezinu nadnaravnom izvoru. Istina, u svakoj je religiji to očitovano donekle različito. Jedna religija otkupljena kao što je kršćanstvo ne želi samo život pojedinca ili zajednice uzdići, nego ga želi također mijenjati da bi tako mogao imati udjela u životu jednoga osobnog Boga.

U svakom slučaju, odnos prema Nadnaravnom, u jednom ili drugom obliku, središnji je i ujedinjujući fenomen za sve religije. U njemu, kad tek metodološki, gledamo kako se radi o dvostrukom pokretu: onome koji naglašava odnos prema Božanskom, u literaturi nazivan sinstoličkim, te drugome koji oživljava različite stvarnosti čovjeka i svijeta, na njih se oslanja i iz njih tvori svoje interese i predodžbe. Ovaj po-tonji u literaturi se naziva dijastoličkim.

Ovdje ćemo također donijeti često navođenih pet glavnih dimenzija religije, odnosno pet homogenih kategorija, kako su ih sociolozi **Glock** i **Stark** početkom 1960-ih predstavili (1962.). To su:

Ateist

*Ateističkom filozofu Diagori iz Melosa jedan svećenik pokaže tablicu sa zahvalama spašenih brodolomaca i reče:
- Eto, više nećeš sumnjati da postoje bogovi!*

*Na to Diagora odgovori:
- A gdje je lista utopljenih?*

1. Ideološka dimenzija (npr. osobna pobožnost).
2. Ritualne praklike.
3. Religiozna iskustva (npr. iskustvo kroz koje se prolazi na početku jednoga obraćanja ili druga mistična iskustva)
4. Intelektualna dimenzija (sadržaj vjere).
5. Značenje vjere za život (dimenzija posljedica, koje se, između ostalog, manifestiraju u utjecajima religije na druga životna područja). U ovom navođenju ne treba nas puno smetati ni odvesti na krivi put izraz "ideološka dimenzija". Ona zapravo govori nešto o vezi s osvjedočenom religioznošću, koja se očituje u subjektivnom intimitetu, a autori su je, zbog naglašene potrebe za znanstvenom neutralnošću, nazvali "ideološkom".

*Stvoritelju, veliki,
Stvoritelju, vječni,
Stvoritelju, nepromjenjivi,
Stvoritelju, svega svetoga
i tajanstvenog znanja,
Stvoritelju, pokretaču svih stvari,
Stvoritelju, nezačeti,
Stvoritelju, s pokrivenim licem,
Stvoritelju, izvore života,
Stvoritelju, najveći
u dvanaest nebesa,
Stvoritelju, koji svaku
pravednu stvar čuješ,
Stvoritelju, koji
zlo sprječavaš.*

(Iz naravnih religija;
molitva Maora, N. Zeland)

U jednom nešto kasnijem radu (1966.), isti su autori pokazali da je "ideološka dimenzija" dobar prediktor za ostale četiri dimenzije, to jest da je ona zapravo "jezgra religije". Koristeći se istim metodama Glocka i Starka iz spomenutog rada, **Clayton i Gladden** (1971.) su potvrdili te rezultate. Oni zaključuju, da je religija u biti vezanje "za ideologiju", za osvjedočeno religiozno uvjerenje, i da se snaga tog vezanja očituje u osobnoj vjeri. Nadalje, prema njima u religiju spadaju, samo sekundarno, sudjelovanje u obredima, vjersko znanje, religiozna interpretacija iskustva i moralno ponašanje.

Riječi
*Učenici su duboko raspravljali
 o Lao Tseovoj izreci:
 "Oni koji znaju ne govore
 Oni koji govore ne znaju."
 Kad je k njima došao učitelj,
 pitali su ga što točno znače
 te riječi
 Učitelj im reče: "Tko od vas
 poznaje miris ruže?"
 Svi su ga znali.
 Potom im reče: "Izrecite ga
 riječima."
 Svi su šutjeli.*

Ovakvi zaključci nas ne trebaju iznenaditi jer religija je u svojoj biti označena kao zaseban fenomen, prije svega na temelju čovjekova odnosa prema Nadnaravnom, Božanskom, s kojim ga ona stavlja u izravnu vezu.

G. Vercruysse (1972.) je na temelju proučavanja religioznosti odraslih došla faktorskom analizom do tri temeljna faktora koji označavaju unutarnji sadržaj odnosa prema pojmu Boga, točnije odgovaraju na pitanje, što Bog za religiozne većinom znači. Dala je ispitanicima cijeli niz skalnih čestica koje su pokrivala široko područje predodžbi preko kojih ljudi mogu opisati što to Bog za njih znači kao stvarni partner u međusobnom odnosu. Ta tri temeljna faktora jesu:

1. Najbitniji je faktor da je Bog osobno biće s kojim se stoji u uzajamnom odnosu. Promatramo li temeljitije ovaj faktor, nailazimo na njegovu sadržajnu trostruku komponentu: a) tu je Bog kojega se u nevolji zazivlje i koji u nevolji pomaže; b) Bog koji se u svim prilikama brine za čovjeka (Božja providnost); c) Bog koji daje čovjeku etičku dimenziju i nadu, s kojima se čovjek osjeća odgovoran pred Bogom i ima u njezga povjerenje, da je on na njegovoj strani i da je tu u njegovu interesu. Ovaj faktor možemo s pravom nazvati mističnim elementom religije.
2. Drugi faktor je poimanje Boga kao anonimnog božanskog bića, kojega se može u svijetu promatrati kao dinamičku snagu po kojoj sve živi, kao tajanstvenu sveprisutnu stvarnost u najdubljoj čovjekovoj nutrini. Jedan takav Bog ne predstavlja jednog partnera za osobni odnos, bez obzira na to što se osjeća da se stalno živi s licem u lice s njime. Nema dvojbe da se i ovdje radi o svojevrsnom religioznom iskustvu, koje neki nazivaju "iskustvom Svetoga".
3. Treći faktor uključuje i postavlja Boga kao odgovor na pitanja čovjeka više glede smisla nego objašnjenja života, svijeta, početka i kraja. Možemo ga nazvati metafizičkim elementom religije.

A. Vergote (1992.) analizirajući gornju studiju otkriva, čini mi se s pravom, među ovim trima faktorima i četvrti. On ne sadrži nikakav novi element, ali očituje onu stvarnost, kaže A. Vergote, u kojoj se pokazuje suprotnost između dva stava, na jednoj strani, da je pojam "Boga" samo ime za tajnu svekolikog svijeta, a na drugoj je poimanje vjerničke obveze odnosa s Bogom, kojeg se kao bitnog za život doživljava.

3.2 Psihologija religioznosti koja proučava religioznost i bezvjerstvo

Prema dosad rečenom jasno je da će se psihologijsko istraživanje religioznosti u biti vrtjeti oko svih aspekata spominjanoga odnosa čovjeka

prema Bogu, kao i čovjekova odnosa prema svijetu koji iz onoga s Bogom proizlazi ili na nj više ili manje utječe. Iz toga slijedi, da ni religioznost ni nereligioznost jedna bez druge ne mogu biti psihologijski proučavani. Bez obzira na naslov knjige i kasnije često ponavljani izraz “psihologija religioznosti”, uistinu je potrebno stalno imati u vidu i religioznost i nereligioznost, jer se i jedna i druga, unatoč apsolutno oprečnoj usmjerenosti, odnose na istu stvarnost ili “stvarnost”, samo jedna s potvrdnim, a druga s niječnim odgovorima. Pa i kad govorimo samo o religioznosti, znamo da također iz oblikovanoga religioznog stava redovito proizlaze psihološki i intelektualno motivirana pitanja koja znaju stavljati pojedinca pred odluku - pripadati jednoj religiji ili je napustiti.

3.3 Riječ o pojmovima “duša” i “duh”

Kako se pojmovi “duša” i “duh”, te njihove izvedenice često upotrebljavaju s različitim sadržajima, potrebno je odmah na početku odrediti njihov smisao.

“Duša” u filozofiji i psihologiji označava “psihu” i ono “psihičko”, a u teologiji i u vjerovanju gotovo svih religija označava besmrtno počelo (“božansku iskrú”) u čovjeku, koje postoji nezavisno od njegova tijela i koje, kao nematerijalni i besmrtni vid čovjeka što ga karakterizira kao individualnost, i nakon smrti dalje egzistira. U sustavima od primitivnih do suvremenih religija ta čovjekova egzistencija nakon smrti uglavnom je označena kao neka vrsta konačnog “raja” ili “pakla”, već prema tome gdje se čovjek svojim životom i djelovanjem zaputio. “Duh” u religiji i metafizici većinom označava suprotnost fizikalnom, materijalnom ili pak neku božansku karakteristiku. U religiji, psihologiji, parapsihologiji i praznovjerju nailazimo također na govor o bićima “dusima”, većinom o nematerijalnim, a ipak katkada vidljivim pokojnicima koji se povremeno javljaju (primjerice, na spiritističkim seansama), daju neke obavijesti ili plaše onoga tko ih vidi.

U kulturološkoj terminologiji “duh” označava neke karakteristike po kojima se razlikuju različita ljudska društva. Tu spadaju široko područje kulture, umjetnosti, odgoja, narodnih običaja i sličnog.

U psihologijskom pristupu religiji i religioznim ljudima, posebice u zapadnoj kulturi, susrećemo se često s pojmom “Duh Sveti”. To je kršćanski pojam koji, pojednostavljeno rečeno, označava jedan vid Boga i Božjeg djelovanja koje religiozan čovjek često doživljava. Primjerice, njegovim je učinkom, kaže Biblija, Marija izravnim božanskim čudom začela Isusa, on je “Duh Utješitelj” koji je nakon Isusova uskrsnuća i uzašašća sišao nad prve kršćane, i koji ostaje sa svim vjernima “do kraja svijeta”, on je “Duh istine” koji prosvjetljuje čovjeka, on nadahnjuje svakog čovjeka za sve što je lijepo i plemenito, posebice daje ljudima otvorenima Bogu “sedam darova Duha Svetoga: duh mudrosti, razuma, savjeta, jakosti, znanja, pobožnosti i ‘straha’ (poštovanja) Božjega”.

Ne-iskustvo

Za vrijeme rasprave o iskustvu Boga učitelj reče:

"Kad se iskusi Bog, ja nestaje.

Tko želi pokušati to iskusiti?"

"Iskustvo Boga je, dakle, ne-iskustvo?"

"Ono je kao spavanje",

odvratil učitelj.

"Iskustvo spavanja možeš imati tek kad je spavanje gotovo."

(A. Mello, Indija)

Pitajte Jonu

Glasoviti njujorški biskup Fulton Sheen govorio na nekom velikom skupu o uskrsnuću. Netko ga od slušatelja upita:

- Kako je mogao prorok Jona tri dana živjeti u utrobi ribetine?

Biskup mu je odgovorio:

- Dragi gospodine, kada dođete u vječni raj, pitajte Jonu.

ZAKLJUČAK

Zaokružujući izneseno možemo reći da je predmet psihologijskog istraživanja religioznosti individualna osoba, koja kao odgovor na pozive koji izviru iz područja religioznih simbola i sadržaja, pomoću određenih psihičkih procesa postaje religiozna ili nereligiozna.

Ovo postajanje je dinamički proces, pa se ovdje, zapravo, radi o psihologiji postajanja, koja istražuje pojavu i razvoj psihičkih funkcija, odnosno u ovom smislu pokušava objasniti religioznost i osloboditi je od predrasuda, bez obzira na to s koje strane, iz religioznog ili ateističkog miljea, one opterećivale povijest psihologije religioznosti.

Njezin je cilj, dakle, razumjeti kako čovjek jedan religiozni stav i odnos, koji daje smisao njegovu životu, razvija ili upravo ne razvija, a ne kako je čovjek "stvorio" religiju. Nema dvojbe da je kroz cijelu povijest religija, kao sustav pun simbola, posjedovala i trajno posjeduje moć inspiracije, ali čovjek osobno tek onda postaje religioznim kad sadržaj religije prihvati kao vlastitu inicijativu, kao osobno opredjeljenje. Upravo ta osobna ljudska inicijativa prihvaćanja religioznosti niti je slučajno ni samo logikom razuma određena, već također zavisi od psihičkih snaga i procesa, koji posjeduju svoju vlastitu logiku. I upravo je to ono što psihologija religioznosti proučava.

LITERATURA

- Clayton, R.R., Gladden, J.W. (1971). 5-D or 1. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 10, 37-40
- Durkheim, E. (1966). *Elementary forms of the religious life*. New York: Free Press
- English, H.B., English, A.C. (1976). *A Comprehensive Dictionary of Psychological and Psychoanalytical Terms*. New York: David McKay Company, Inc.
- Freud, S. (1913). Totem and taboo. S.E. XIII.
- Glock, C.Y., Stark, R. (1962). On the study of religious commitment.
- James, W. (1902). *The varieties of religious experience. A study in human nature*. London: Longmans
- Religije svijeta (1991). Zagreb. Kršćanska sadašnjost/Grafički zavod Hrvatske
- Vercruyssen, G. (1972). The meaning of God: a factoranalytic study. *Social Compass*, 19, 347-364
- Vergote, A. (1992). U: E. Schmitz (Hrsg.), *Religionspsychologie*, Goettingen: Hogrefe
- Tillich, P. (1961). *Wesen und Wandel des Glaubens*. Berlin: Ullstein Bucher

Četiri stvari Učitelj nije činio:

nikad nije polazio od predrasude; nikad nije bio previše siguran;
nikad tvrdoglav; nikad se nije dao voditi od samoljublja.

***

Učitelj je govorio:

»Visoki položaji povjereni ljudima uskih vidika, obred vršen bez poštovanja,
žalobne svečanosti bez iskrene žalosti - te stvari ne mogu trpjeti.«

***

Tsu-kung zapita:

»Postoji li jedno pravilo da se na nj osloniš u svakodnevnom življenju?«

Učitelj reče:

»Da, to je načelo nesebičnosti: Ne čini drugima ono što ne bi želio da se čini tebi.«

***

Učitelj reče:

»Možeš sve tri vojske lišiti vrhovnog zapovjednika,
ali ni najmanjeg građanina ne možeš lišiti njegova mišljenja.«

***

Učitelj reče: »Dobar se čovjek nikada ne grize
što drugi ne priznaju njegove zasluge;
jedina mu je briga da sam ne bi prezreo tuđih zasluga.«

(Iz konfucijevske literature)